

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Ulusal Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 14 (Şubat/February 2024), s. 28-40.

Geliş Tarihi-Received: 02.01.2024

Kabul Tarihi-Accepted: 09.02.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1413481

Balıkesirli Zâtî'nin 'Urmışdur' Redifli Gazelinin Şerhi

Commentary of Zâtî from Balıkesir's Ghazale with Redif 'Urmışdur'

Lütfi ALICI*

Öz

Balıkesirli Zâtî XV. asrın ikinci yarısı ile XVI. asrın ilk yarısında yaşamıştır. XV. asrın üstat şairleri Ahmet Paşa ve Necâti Bey'in klasik şiir üsluplarını XVI. asra taşımıştır. Bu asrın başında İstanbul'a gelen Zâtî, tahsilinin azlığına rağmen katıldığı şiir meclislerinde vehbi şairlik kudretiyle kısa zamanda tanınmıştır. Devrin devlet erkânının himayesi ve padişahların ihsanlarıyla bir müddet müreffeh bir hayat sürmüştür. Hamilerinin vefatıyla rağbet ve itibardan düşen şair açtığı remil dükkânı vasıtasıyla maişetini temin etmeye çalışmıştır. Bir müddet sonra bu dükkân İstanbul'un en önemli şiir mahfillerinden biri hâline gelmiştir. Zâtî, bu dönemde henüz genç olan Bâkî, Hayâlî Bey, Taşlıcalı Yahyâ gibi asrın şairlerine üstatlık yapmıştır. Devrinde bir şiir otoritesi olarak kabul edilen, genç şairlere hocalık yapan Zâtî, bütün şöhretine rağmen yaşlılık döneminde âdeta unutulmaya terk edilmiştir. Bu döneminde yazdığı şiirlerine engin edebî birikiminin yanı sıra tabii olarak yaşadığı sıkıntılı hayatı da yansımıştır. Şerhe konu olan "urmışdur" redifli gazel bahsedilen muhtevada bir gazeldir. Bu gazelde şairane bir üslupla talihten, felekten ve kadir bilmezlikten şikâyet edilmektedir. Gazel, Zâtî'nin dünya hayatına rindane bakışını, kendi hayatından bir yansıma olarak yalnızlık ve kimsesizliğini dile getirmesi açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, Balıkesirli Zâtî, gazel, şerh, hikemî üslup.

Abstract

Zâtî of Balıkesir XV. The second half of the century and the 16th century. He lived in the first half of the century. XV. The classical poetry styles of the master poets of the century, Ahmet Pasha and Necâti Bey, were developed in the 16th century. carried it to the century. Zâtî, who came to Istanbul at the beginning of this century, quickly became known for his power as a vehbi poet in the poetry assemblies he attended, despite his low education. He lived a prosperous life for a while with the protection of the state officials and the grants of the sultans. The poet, who fell out of favor and disgrace after the death of his patrons, tried to earn his living through the remil shop he opened. After a while, this shop became one of the most important poetry gatherings in Istanbul. Zâtî was a mentor to the poets of the century, such as Bâkî, Hayâlî Bey, Taşlıcalı Yahyâ, who were still young in this period. Zâtî, who was accepted as a poetry authority in his time and taught young poets, was almost forgotten in his old age, despite all his fame. In addition to his vast literary knowledge, his difficult life was also reflected in the poems he wrote during this period. The ghazal with the redif "urmışdur", which is the subject of the commentary, is a ghazal with the mentioned content. In this ghazal, people complain about luck, fate and ignorance in a poetic style. The ghazal is important in that it expresses Zâtî's cautious view of world life and his loneliness and desolation as a reflection of his own life.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: lutfialici@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0746-7231.

Keywords: Classical Turkish poetry, Balıkesirli Zâtî, ghazal, commentary, hikemi style.

Giriş

Balıkesirli Zâtî

*Gırre olma pâdişâh-ı Mısr-ı hüsnem ben deyü
Bî-aded Yûsuf-cemâli hâce-i dünyâ satar***

XVI. asrın üstat şairlerinden Zâtî, H 876/M 1471 yılında Karasi vilayetine bağlı Balıkesir kasabasında dünyaya gelmiştir. Şairin mahlası Zâtî olup asıl ismi tezkirelerde “Bahşî, Satılmış ve İvaz” olarak geçmektedir. “İvaz” isminin ebced karşılığı (H 876) şairin doğum tarihine tekabül etmektedir. Rivayetlerde Zâtî mahlasının da Satılmış isminin halk tarafından kısaltılmış şekli olan Satı’dan ilhamla alındığı bildirilmektedir. Zâtî’nin tahsili hakkında fazla bilgi yoktur. Kaynaklarda gençlik yıllarında Balıkesir’de geçimini çizmecilikle sağladığı, kendisindeki şairlik yeteneğinin yanında çok az Farsça bildiği, şiirde ilerlemek için gerekli bilgileri edinmeye çalıştığı, sarf ve nahiv tahsil ettiği, bu arada Münecimzâde’den remil ve vefk kaidelerini öğrendiği ifade edilmektedir. II. Bayezid’in saltanat yıllarında (1480/1512) İstanbul’a gelen Zâtî, bir taraftan tahsilini ilerletirken diğer taraftan da devrin önde gelen şairlerinin bulunduğu meclislere, şiir mahfillerine devam etmiştir. Şiirleriyle İstanbul’daki şiir çevrelerinin dikkatini çekmeyi başaran şairin Hadım Ali Paşa (öl. H 965/M 1558)’nın divan kâtibi olan Mesîhî (öl. H 918/M1512’den sonra) ile tanışması, Paşa’nın himayesine girmesini ve kısa sürede şöhret kazanmasını sağlamıştır. Hadım Ali Paşa’nın desteğiyle devrin büyük âlimlerinin ve devlet adamlarının meclisleri kendisine açılmıştır. Ayrıca devrin önde gelen şahsiyetlerinin ve devlet erkânının aracılığıyla II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566)’dan büyük ilgi görmüştür. Devlet erkânı ve padişahlara takdim ettiği kasidelerden aldığı ihsan, caize ve salyânelerle müreffeh bir hayat sürmüştür. Şairin bu müreffeh hayatı uzun sürmemiştir. İştme engeli sebebiyle II. Bayezid döneminde kendisine verilmesi düşünülen mansıbı alamayan ve İstanbul dışındaki tevliyetleri de kendisi kabul etmeyen şair, Ali Paşa, Müeyyedzâde (öl. H 922/ M 1516) ve Tacizâde Cafer Çelebi (öl. H 921/M 1515)’nin ölümlerinden sonra devlet erkânı arasında eski rağbet ve itibarını kaybederek hamisiz kalmıştır. Ayas Paşa (öl. H 946/M 1539) tarafından şairlere verilen salyânelerin/yıllıkların kesilmesi ile daha da sıkıntılı bir döneme girmiştir. Bu dönemde Bayezid Camii yakınında bir dükkân açan Zâtî, geçimini remil döküp fala bakarak muskalar yazarak para karşılığında gazeller kaleme alarak sağlamaya başlamıştır. Bu dükkân zamanla İstanbul’un en önemli şiir mahfillerinden biri hâline gelmiş usta ve amatör şairlerin, âşıkların uğrak yeri olmuştur. Ziyaretçileri arasında Yahyâ Bey (öl. H 990/M 1582), Kara Fazlî (öl. H 971/M 1564), Hayâlî Bey (öl. H 964/M 1556-57), Galatalı Kudsî (öl. M 1561[?]) ve Bâkî (öl. H 1008 /M 1600) gibi şairler de vardır. Zâtî’nin kendisi de bu toplantılardan azami derecede istifade ederek hayal dünyasını ve ufkunu genişletmiştir. Kendisine şiirlerini gösteren şairlerin orijinal buluşlarından istifade ettiği de rivayet edilmiştir. Hayatının son yıllarını sıkıntı içinde geçiren şair H 953/M 1546’da vefat etmiştir. İranlı şair Zuhûri vefatına, “Eş’ârı kaldı yâdigâr” (H 953) mısraını tarih düşürmüştür.

Zâtî’nin *Dîvân*, *Şem’ ü Pervâne*, *Edirne Şehrengizi*, *Letâyif* ve *Mektup* adlı beş eseri vardır. Zâtî’nin en önemli eseri kendisi tarafından tertip edilerek Kanunî’nin şehzadesi Mehmed’e sunulan divanıdır. *Şem’ ü Pervâne* klasik tarzda, çift karakterli, aşk ve macera konulu, hayalî bir hikâyedir. *Şem’ ü Pervâne* mesnevisi 1534 yılında Kanunî Sultan Süleyman’a sunulmuştur. *Edirne Şehrengizi* II. Bayezid dönemindeki Edirne ve Edirne

** Ben güzellik Mısrı’nın/ülkesinin padişahıym diye gururlanma, dünya tüccarı sayısız Yusuf cemali satar (Tarlan, 1967, s. 376).

güzellerini konu edinmiştir. Eser 1512 yılında yazılmış küçük bir mesnevidir. *Letâyif* ise XVI. asır sosyal hayatına dair kıymetli malzemeler ihtiva eden mizahi tarzda yazılmış hatırat özelliği taşıyan bir eserdir. *Mektup* da Mekke'de bulunan Gazâlî Deli Birader (öl. H 942/M 1535 [?])'in yazdığı ve İstanbul'un, padişahın ve diğer dostlarının ahvalini sorduğu manzum mizahi mektuba aynı üslupla verilen cevaptan oluşmaktadır.

XVI. yüzyılın başlarında genç şairler için üstat olmuş Zâtî hakkında kaynaklar daima övgüyle söz etmişler, onun güçlü ve şöhretli bir şair olmasında en büyük etkenin şahsi kabiliyeti olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Hareketli, neşeli, coşkun bir ruha sahip olan şair, âşıkâne ve rindâne şiirler yazmıştır. Halvetiyye tarikatına bağlı olmasına rağmen şiirlerinde genellikle tasavvuf yoktur. Geniş mana ve hayal dünyasıyla daha önce görülmemiş manaları, kendine has duyulmamış hayalleri sanatlarla süsleyip sunma başarısını göstermiştir. Oldukça sade bir dil kullanan Zâtî, şiirlerinde atasözleri ve deyimlere sıkça yer vermiş, yaşadığı sosyal ortamı da şiirlerine aksettirmeyi başarmıştır. Edebî sanatları kullanmadaki başarısı kaynaklarda zikredilen şair, aynı zamanda muamma benzeri harf ve kelime oyunları ile da şiirlerini renklendirmiştir. Necâtî Bey ve Ahmet Paşa'dan Bâkiye ulaşan çizgide önemli bir merhale kabul edilen Zâtî, klasik Türk edebiyatının velut şairlerindedir. Fakat onun bütün şiirleri aynı ustalık ve güzellikte görülmemiştir. Çok şiir yazması bazı şiirlerinde tekrara düşmesine sebep olmuş, ayrıca geçim sıkıntısı içinde yazdığı şiirleri de mana ve söyleyiş bakımından zayıf kabul edilmiştir (Orhan, 2013, <http://teis.yesevi.edu.tr>; Coşkun, 2013, C 44, s. 150-151; Armutlu, 2018, s. 1935-1956).

Bu makalenin konusu XVI. asır klasik Türk şiirinin üstat şairi Balıkesirli Zâtî'nin klasik vadide hikemî eda ile yazdığı "urmışdur" redifli yek-âvâz gazelinin şerhidir. Üstat şair bu gazelinde dünya hayatının aldaticılığı ve ölüm hususunda uyarılarda bulunmaktadır. Gazel, şairin dünyaya bakış açısının yanı sıra kendi hayatından da yansımalar taşımaktadır. Şerh, Arapça bir kelime olup sözlük anlamı "açma, ayırma, yarma, bir metni, bir kitabı ayrıntılarına inerek açıklama, yorumlama" manalarına gelir (<http://lugatim.com>; <https://sozluk.gov.tr>). Şerh aslında bir metnin ilk okunduğunda hemen intikal edilemeyen gizli sırlarını aşikâr etmektir. Metnin ayrıntılarına inerek şairin metne yüklediği manaları anlaşılır bir dille ifade etmektir. Balıkesirli Zâtî'nin divanında bulunan "urmışdur" redifli hikemî gazeli bu yaklaşım çerçevesinde şerh edilmiştir. Bu asırda hikemî akım başlamamış olsa da hikemî söz söyleme geleneği insanlık tarihi kadar eskidir. Şerh edilen gazel, görmüş geçirmiş bir edaya, veciz söyleyiş ve derin manalara sahiptir. Diğer bir ifade ile gazel bir yönüyle klasik üslup, diğer yönüyle hikemî üslup özelliği taşımaktadır. Aynı zamanda gazel, şairin hayatından intibalar taşıması bakımından oldukça önemlidir.

Gazelin Eski Harfli Metni ve Çeviri Yazısı

صقن صیاد عالمدن کمان حیلہ قورمشدر نیجه چاپکلره غفلت کمینندن اوق اورمشدر	Şağın şayyād-ı ʿālemden kemān-ı hīle kırmışdur Nice çāpüklere ğaflet kemīninden oğ urmışdur
بو روباه زمانک حیلہ سی چوقدر حذر ایله نیجه شیر نرک اول پنجه سن ال ایله بورمشدر	Bu rübāh-ı zemānuñ hīlesi çoğdur ħazer eyle Nice şīr-i nerūñ ol pençesin āl ile burmışdur
سکندر دکلو بر ار یوغ ایکن ای نوجوان انی صویه ایلتوب بو دهر پیره زن صوسوز کتورمشدر	Skender deñlü bir er yoğ iken iy ney-cuvān anı Şuya iltüp bu dehr-i pīre-zen şusuz getürmişdür
قماش ایله طولی دوکانه مغرور اولمه ای خواجه حذر قیل خواجه دوران متاع عمری سورمشدر	Qumāş ile tolı dükkāna mağrūr olma ey hıʿāce Ĥazer kıñ hıʿāce-i devrān metāʿ-i ʿömri sürmişdür
شو دکلو بیکیس اولمشدر که ذاتی اولیجک انی بلوتلر صو قویوب باران یویوب ییللر کوتورمشدر	Şu deñlü bī-kes olmışdur ki Zātīʿölicek anı Bulutlar şu kıyup bārān yuyup yiller götürmişdür

(Tarlan, 1967, C I, s. 147)

Vezin: Şağın şayyād-ı ʿālemden kemān-ı hīle kırmışdur

· - - - / · - - - / · - - - / · - - -
Nice çābüklere ğaflet kemīninden oğ urmışdur
· · - - / · · - - / · - - - / · - - -
(-) (-)

Mefāʿilün / mefāʿilün / mefāʿilün / mefāʿilün

Gazelde veznin metinle örtüşmesi için şair, birinci beyitte iki imale (nice, çābüklere), iki vasl; ikinci beyitte üç imale (hīlesi, nice, ile), iki vasl; üçüncü beyitte üç imale (anı, şuya, şusuz), bir vasl; dördüncü beyitte üç imale (ile, ile, tolı), üç vasl; beşinci beyitte dört imale (deñlü, ölicek, anı, şu), bir vasl yapmıştır. Bu aruz uygulamaları aşağıdaki tabloda karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Gazeldeki Aruz Uygulamaları						
Beyit	1. Beyit	2. Beyit	3. Beyit	4. Beyit	5. Beyit	Toplam
İmale	2	3	3	3	4	15
Vasl	2	2	1	3	1	9
Sekt						
Med						
Zihaf						
Toplam	4	5	4	6	5	24

Buna göre şair, vezin uygulamasında beş beyitlik gazelde toplam 15 kez imaleye, 9 kez vasla başvurmuştur. Şair, vezin uygulamasında sekt, med ve zihafa hiç başvurmamıştır. Toplam yapılan uygulama sayısı 24'tür. Şairin, vezne 24 kez müdahalede bulunduğu görülmektedir. Yapılan imale ve vasllar gazele ahenk kazandırmıştır. Şairin zihafa hiç başvurmaması aruz kullanımı açısından önemlidir.

Kafiye: Kafiye mısraların sonundaki kırmışdur, urmışdur, burmuşdur, getürmişdür, sürmüşdür, götürmüşdür kelimelerindeki [u]r sesleri gazelin kafiyesini

oluşturmaktadır. Kelimelerdeki [u]r sesleri kafiye'nin asıl unsuru olan revî harfidir. Bu sebeple gazelin kafiyesi *kafiye-i mücerrededir*.

Redif: Kafiye'li her mısraın kafiye harfinden sonra tekrarlanan *-mişdur* ifadesi gazelin redifini oluşturmaktadır.

Gazelin Şerhi

صقن صیاد عالمدن کمان حیلہ قورمشدر
نیجه چاپکلره غفلت کمینندن اوق اورمشدر

1 Şağın şayyâd-ı âlemden kemân-ı hîle kırmışdur

Nice çâpüklere ğaflet kemîninden oğ urmışdur

Hile yayını kurarak nice çabuk (yiğitlere) ğaflet pususundan ok vuran âlem avcısından kendini sakın.

XVI. asrın üstat şairi Zâtî görmüş hikemî bir eda ile gazelin matla beytine bir uyarı ifadesi olan sakın emri ile başlanmıştır. Sakınmak kelime olarak 'kaçınmak, uzak durmak, tedbir almak, kendini korumak' manalarına gelir. Beyte göre insanın sakınıp kendini koruyacağı asıl unsur sayyâd-ı âlemdir. Arapça avlama ve avlanma manasındaki sayd kelimesinden türeyen sayyâd avcı demektir. Avcılık, yiyecek ve giyeceği karşılama ve savaş talimi bakımından insanlık tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Zamanla av ve avcılıkla ilgili teşekkül eden lügat edebiyat sahasına da intikal etmiştir. Klasik Türk şiirinde av ve avcılığı konu alan saydiyye ve şikâriyyeler yazılmıştır. Genel olarak şiirde avcılık terimlerinden sevgili ve âlem bağlamında daha çok "sayyâd, sayd, şikâr, nahcîr, dâm/tuzak, dâne, keman, ok, hile, şahin ve bâz/şâhbaz" kelimeleri kullanılmıştır.¹ Âlem, yerde ve gökte yaratılmış olan şeylerin bütünü, kâinat, evren manasındadır. Sayyâd-ı âlem tamlaması "âlem avcısı" manasına gelir. Beyitte âlem, *mecaz-ı mürselin* bütün-parça alakası ile dünya yerine kullanılmıştır. Dünya kelime olarak "en yakın, en aşağı semâ" anlamıyla yaşadığımız âleme isim olmuştur (<http://lugatim.com>). Dünya,

¹ Av ve avcılıkla alakalı bu terimlerin değişik bağlamlarda kullanılışlarına farklı şairlerden tanık beyitler vermek mümkündür.

Sayyâd sakın cefâ yamandır
Bilmezsen mi ki kana kandır (Doğan, 2000, s. 224)

Dil-rübâlar gördü bir murg-ı zebûnu nâ-gehânı
Etdiler sayd etmeğe kasd anı cânım sandılar (Tarlan, 1967, s. 310)

Görünce *dâne-i hâlünü dâm-ı zülfünde*
Tutuldu kaldı o *sayyâd* gördüğün gönlüm (Tarlan, 1945, s. 295)

Bu fenâ saydgehinde acabâ var mı ola
Sayd için kendisi sayd olduğın anlar sayyâd (Bilkan, 1997, s. 12)

El ok der kirpigüne kaşuna *yay*
Olaldan cân *şikârına kemînün* (Tarlan, 1945, s. 256)

Devlet-i dünyâya meyl etmez *Hayâlî* pak-dil
Şâhbâz-ı evc-i istignâ olan konmaz leşe (Tarlan, 1945, s. 351)

edebiyatımızda genellikle insanları tuzağa düşüren deni bir varlık olarak tasavvur edilir. Beyitteki kemân-ı hîle, hîle yayı; kemîn de pusu demektir. Avı tuzağa düşürmek için evvela pusu atılır, av bir gaflet anında hîle yayından atılan ok ile vurulur. Dünya bunu yakınlığı ve sunduğu dünyalık imkânlarıyla yapar. Bir avcı gibi kendi asıl yüzünü değil güzelliğini göstererek çeşitli hîle ve düzen ile insanı asıl yaratılış gayesinden uzaklaştırır. Kimini mal, mülk, eş, evlat, kimini makam, mevki, paye kimini de şan, şöhrat, güzel ve güzellikleriyle aldatır. Çâpük kelimesinin “akıllı, çabuk, hızlı, gayretli” manaları vardır. Av ve avcılıkta çabukluk çok önemlidir. Kelime kullukta ise çok gayretli olma manasındadır. Dünya kullukta çok gayretli olanları bile bir gaflet anında avlamaktadır. Allah, inanları dünya hayatının aldaticılığı hususunda; “Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlât sahibi olma isteğinden ibarettir... Dünya hayatı aldaticı bir geçimlikten başka bir şey değildir” (Kur’an-ı Kerim, 57/20), “Dünya hayatı sakın sizi aldatmasın!” (Kur’an-ı Kerim, 35/5), “Gerçekten senin için ahiret, dünyadan daha hayırlıdır.” (Kur’an-ı Kerim, 93/4), “Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Kur’an-ı Kerim, 51/56) ayetleriyle, Hz. Peygamber de “Dünya muhabbeti bütün hataların başıdır.” (<https://kuran.diyaret.gov.tr>, <https://www.islamveihsan.com>) hadisiyle uyarmaktadır. Bu uyarılara rağmen dünya göz önündeki nimetleriyle insanlara ahireti unutturur. Ahireti unutup bir ömür dünyanın peşinden koşanlar ne kadar hızlı olurlarsa olsunlar çoktan pusuya düşmüş, dünyanın avı olmuşlardır. İnsanın dünyanın avı olmasından maksat asıl yaratılış gayesi ve ahiret hayatını unutmasıdır. Şair, beyitte dünyanın anılan özelliğinden bahisle insanları dünya nimetlerine gönül vermeme hususunda uyarmaktadır. Ayrıca dünyanın nice çâpük kişileri bir anlık gafletlerinden yararlanıp avladığını söylemektedir.

Beytin manası “sakın” uyarısı ve “hîle kurmak/yapmak, ok[la] vurmak” deyimleriyle kuvvetlendirilmiştir. Âlem avcıya *teşbih* edilmiştir. Âlemin hîle yayını kurması ve ok vurmasında da *teşhis* vardır. Beyitte avcılıkla alakalı “sayyâd, kemân, hîle, çâbük, gaflet, kemîn ve ok” kelimeleri *tenasüp* içinde kullanılmıştır. Avcılıkla alakalı bu kelimelerle beyitte bir av sahnesi oluşturulmuştur. Beyte hikemî üslup hâkimdir.

Beyitte âlem avcısının nice yiğitleri bir anlık gafletinden yararlanarak avladığı, bu sebepten dünya hayatının hîle ve aldaticılığından sakınmak gerektiği dile getirilmiştir.

بو روباه زمانک حيله سى چوقدر حذر ايله
نيجه شیر نرک اول تڭچه سن آل ايله بورمشدر

2 Bu rûbâh-ı zemânuñ hîlesi çokdur hâzer eyle

Nice şîr-i nerûñ ol pençesin âl ile burmuşdur

Düzen ile pek çok erkek aslanın pençesini büken bu tilki gibi hilesi çok zamandan sakın.

Dünya, insanın ezelden ebede yolculuğunda önemli bir konaktır. İnsan bu konağa kulluk ve ahiret hazırlığı yapmak için gönderilmiştir. Bu sebepten Hz. Peygamber “Dünya ahiretin tarlasıdır.” buyurmuştur. İnsanın dünyadaki misafirliği belirli bir zamanla sınırlıdır. Zaman ise başı ve sonu belli olmayan durmadan sürüp giden bir akıştır. *An, vakit, devir, dönem, çağ* gibi birçok isimlerinin yanında *insan ömrü* manasında da kullanılır. Beyitte zamanla ilgili olarak rûbâh ifadesi kullanılmıştır. Rûbâh, tilki demektir. Tilki denilince hatıra kurnazlık, hilekârlık ve aldaticılık gelir. Beyitte bu bağlamda ayrıca hîle kelimesi de kullanılmıştır. Rûbâh-ı zemân tamlaması alışılmamış bir bağdaştırma değildir. Rûbâh-ı zemân/zaman tilkisi ifadesi ile insan ömrünün aldaticılığına dikkat çekilmiştir. Nitekim bu hususta Hz. Peygamber insanları “İki nimet vardır ki insanların çoğu (onları değerlendirme hususunda) aldanmıştır: sağlık ve boş zaman.” hadisiyle, İmam Şâfi de “Zaman

kılıç gibidir. Sen onu kesmezsen o seni keser. Nefsin en büyük düşmanındır. Sen onu hayırla meşgul etmezsen o seni şer ile meşgul eder.” kelâm-ı kibarıyla uyarılmışlardır (<https://www.islamveihsan.com>; <https://hasankamilyilmaz.com>). Nefis dünyayı insana Leylâ gibi güzel gösterir. Nefsine aldanan insan mecnun gibi dünyanın peşinden koşar. Nihayetinde tahsil ettiği dünyalık nimetlerle yeryüzünde bir müddet “benim ben” diyerek gezer. Zamanla sağlık bozulur, ömür de nefes nefes tükenir. Elde edilen nakitle geçen ömrün bir dakikasını bile geri almak mümkün olmaz. Tam da bu hengâmede pusudan zaman kılıcını kuşanmış sayyad-ı ecel çıkıp “benim ben” der². Böylelikle dünya hayatı sona eren insan ahiretini de kaybeder. Şîr, aslan; şîr-i ner ise erkek aslan demektir. Şîr-i ner mecazen çok cesur, çok yiğit kimse manalarına kullanılır. İnsanı bu akibete çok yiğit de olsa heva ve hevesinin peşinden koşması, henüz vakit var, daha sonra yaparım düşüncesi sürükler. Aslında bu yaklaşım da insana nefsin ve zamanın bir hilesidir. İnsan bu hileyi/âli ahir ömründe güç ve kuvvetten düşüp bükülmez bileği büküldüğü zaman anlar. Bu hileye aldanmamak vakti kuşanmak veya zamanın elinden tutmakla mümkün olur. Bu da ancak içinde bulunan anı son nefes bilerek yaşamakla yani ibn-i vakt olmakla mümkün olur. Hülâsa asıl yiğit dünya hayatında evvela ahirete hazırlanan, bu arada dünyadan da takdir edilen nasibini alandır. Bütün ömrünü dünya tahsiline harcayan nihayetinde dünyayı da ahireti de kaybetmiştir.

Beytin manası “hazer eyle/sakın” uyarısı ve “pençesin burmak/pençesini bükme deyimini ile kuvvetlendirilmiştir. Zaman hile ve kurnazlık bakımından rûbâha/tilkiye teşbih edilmiş ve bu bağlamda “rûbâh, hîle ve âl” kelimeleri *tenasüp* içinde kullanılmıştır. Şîr-i ner mecazen çok cesur kimse manasındadır. Beyitte “rûbâh, şîr-i ner ve pençe” kelimeleri de ayrı bir *tenasüp* oluşturmuştur. Yaşanmışlığın tecrübesiyle söylenmiş bu beyte de hikemî üslup hâkimdir.

Beyitte ahiret hazırlığı hususunda henüz gencim, kuvvetliyim, daha vakit var, sonra yaparım yaklaşımının insana zamanın bir hilesi olduğu düşüncesi dile getirilmiştir.

سکندر دکلو بر ار یوغ ایکن ای نوجوان انی
صویه ایلنوب بو دهر پیره زن صوسوز کتورمشدر

3 Skender deñlü bir er yoğ iken iy nev-cuvân anı
Şuya iltüp bu dehr-i pîre-zen şusuz getürmişdür

Ey delikanlı, devrinde İskender gibi bir er yok iken onu bile bu kocamış dünya suya götürüp susuz getirmiştir.

Bu beyitte dünyanın aldaticılığı hususunda hitabın yönü *iltifat* ile Makedonya Kralı İskender (öl. m.ö. 323)'e çevrilir. Beyitte Makedonyalı İskender'den devrinin en büyük eri olarak bahsedilir. Er, kelime olarak erkek, rütbesiz asker, yiğit ve kahraman kimse manalarına gelir. Devrinin en büyük kahramanı olarak anılan İskender'in tarihî ve efsanevi hayatı kısaca şöyle cereyan eder.³ İskender, Makedonya Kralı II. Filip'in

² Ölümle ilgili bu yaklaşım Ömer Hayyam (ö. 526/1132 [?])'ın bir rubaisinde “Her an biri çıkar, nimetlerle, gümüşlerle, altınlarla gelir, ‘benim ben’ der. Derken işi bir günceğiz düzene girer, o anda ansızın pusudan ecel çıkagelir de ‘benim ben’ der.” (Gölpınarlı, 1973, s. 78).

³ Doğu edebiyatlarında Makedonya Kralı İskender'in hayatını, aşklarını ve yaptığı savaşları konu alan İskender-nâmeler yazılmıştır. Bu eserlerde çoğu defa Makedonyalı Büyük İskender ile İskender-i Zülkarneyn'nin efsanevi hayatları birbirine karıştırılmıştır. Büyük İskender Makedonyalı Filip'in oğlu İskender-i Yunanî'dir. İskender-i Zülkarneyn ise yeryüzünün hem doğusuna hem de batısına sefer yapan, Ye'cûc ve Me'cûc'ün önüne Sedd-i İskenderî'yi yaptırın salih bir kuldür. Kur'an-ı Kerim'de Zülkarneyn'den şöyle bahsedilir. “Gerçekten biz onu yeryüzünde iktidar sahibi kıldık, ona (muhtaç olduğu) her şey için bir yol öğrettik. Nihayet iki dağ arasına ulaştığında bunların ötesinde nerede ise hiçbir sözü anlamayan bir kavim buldu. Dediler ki: “Ey

oğludur. Yedi yaşından itibaren Aristo'dan dersler alır. On beş yaşında tahta çıkar. Eflatun, Sokrat ve Aristo'nun öğütleriyle hareket eder. Rüyasında kendisine bir kılıç verilir. Bu kılıç ve ordusuyla dünyayı ele geçirmek üzere harekete geçer. İran, Turan, Gazne, Hindistan, Çin, Tibet ve Rusya'yı istila eder. Mısır'ı el geçirip İskenderiye şehrini kurar. Yanındaki âlimlere kitaplar yazdırır. Bir müddet sonra hastalanır. Âlimler şifa olarak abıhayatı tavsiye ederler. Hızır ve İlyas ile birlikte Zulümât ülkesinde abıhayatı aramaya gider. Tılsımlı aynası Âyine-i İskender'e rağmen abıhayatı bulamaz. Abıhayat Hızır ve İlyas'a nasip olur. Onlar içerek ölümsüzlüğe ererler. Bütün çabalarına rağmen İskender otuz üç yaşındayken ölür⁴ (Pala, 2002, s. 249-251). Beyitteki nev-cuvân yani genç kelimesi şairin hitap ettiği gencin yanı sıra İskender'in genç yaşta vefatını da hatıra getirir. İskender genç yaşına rağmen cesareti ve akli sayesinde dünyanın birçok bölgesini zapt etmiştir. Beyitte dünya için dehr-i pîre-zen ifadesi kullanılmıştır. Bu tamlamadaki dehr, dünya, cihan; pîre-zen ise ihtiyar kadın, koca karı demektir. Klasik Türk şiirinde dünyanın pîre-zen ve acûze⁵ olduğu bu sebepten terk edilmesi gerektiği sık sık dile getirilir. Zâtî, bu yaklaşımı "*Cihân bir pîre-zendür nice erden arta kalmışdur/Kişiden âkıbet alur anun cân nakdidür mehri*" (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 1987, C. III, s. 490) beytiyle veciz bir şekilde dile getirir. Koca karı denilince hatıra hile, düzen ve kurnazlık gelir. Suya iletüp/götürüp susuz getirmek bir deyim olarak çok kurnaz ve hilekâr olmak, birini adatabilecek kadar akıllı ve kabiliyetli olmak manalarına gelir. Bu deyim XV. yüzyıl şairi Mihrî Hatun (d. 1455-56 - ö. 920/1514-15) "*Nice İskenderi la'lüm zülâli/Suya iletî ve susuz*

Zülkarneyn! Bu memlekette Ye'cûc ve Me'cûc bozgunculuk yapmaktadırlar. Bizimle onlar arasında bir sed yapman için sana bir bedel ödese kabul eder misin?". Zülkarneyn şöyle cevap verdi: "Rabbimin beni içinde bulundurduğu nimet ve kudret sizinkinden üstündür. Siz bana kuvvetinizle destek olun da sizinle onlar arasına aşılmaz bir engel yapayım. Bana, demir kütleleri getirin." Nihayet (vadiyi demirle doldurup) iki dağın arasını aynı seviyeye getirince "Ateşi körükleyin!" dedi. Artık onu kor haline getirdiği vakit, "Getirin bana, üzerine bir miktar erimiş bakır dökeyim." dedi. Artık onu ne aşabildiler ne de delebildiler." (Kur'an-ı Kerim, 18/84, 93-97).

⁴ Zâtî, İskender'in hayatını konu alan "İskenderün" redifli bir gazel de yazmıştır. Gazel, İskender ve onunla ilgili birçok hususu ihtiva etmektedir. Şerh edilen beytin daha iyi anlaşılması için söz konusu gazel buraya alınmıştır. Beytin şerhi mahiyetinde olan gazel şöyledir.

Kimde var sultân-ı hüsnî devleti İskenderün
Âlemi tutdı ser-â-ser şöhreti İskenderün

Hikmeti gör nice Eflâtûnları eyler zebûn
Bir nazarda gözlerintün heybeti İskenderün

Gussa Ye'cûcından olurdu gönül mülki harâb
Olmaya idi ümîd-i vuslatı İskenderün

Hızr ile İlyâs anun dirisidür tamlamış
Âb-ı hayvâna tutağı şerbeti İskenderün

Ger mukâbil olsa sır âyîne-i İskenderi
Zâtîyâ rûşen budur kim sûreti İskenderün (Tarlan, 1970, C II, s. 287)

⁵ Klasik Türk şiirinde dünya hilekârlık, aldatıcılık, yaşlılık gibi hususiyetleriyle pîre-zen/koca karı ve acûzeye/huysuz yaşlı kadına benzetilir. Şairler bu yaklaşımlarıyla kabul gören dünya algılarını ifade ederler. Bu algıyı yansıtan birkaç tanık beyit şöyledir.

Bu dünyî pîre-zendür terk id anı
Ki yig öldür-ki ola kahbe tâlık (Akdoğan, yty, s. 114).

Bu pîre-zen-i dehri ki ma'sûk edinarsin
Bin şâh-ı cuvân-bahti yele verdi velâsı (İsen; Kurnaz,1990, s. 42)

Muhîbbî olma dünyânun muhibbi
Acûzeye gönül virmek er itmez (Yavuz ve Yavuz, 2016, s. 686)

getürdi" (Arslan, 2007, s. 23) beytinde kendi gönül ikliminde Büyük İskender'i de hatırlatacak şekilde kullanmıştır. Abıhayatı İskender aramış amma yalnız Hızır ve İlyas'a içmek nasip olmuştur. Dünya, abıhayat hususunda İskender'i aldatmış, onu suya götürüp susuz getirmiştir. Hızır ve İlyas abıhayatı içerek ölümsüzlüğe ermiş, nice erden arta kalan bu kocamış dünya da İskender'den mehrini can nakdi olarak almıştır.

İskender kelimesi ve suya götürüp susuz getirmek deyimi beyitte *abıhayat* mazmunu olduğunu göstermektedir. Beytin manası "suya götürüp susuz getirmek" deyimi ile kuvvetlendirilmiştir. İskender kelimesi ve "suya götürüp susuz getirmek" deyimi ile İskender ve abıhayata *telmiḥ* yapılmıştır. Dünya, hile ve kurnazlık bakımından ihtiyar kadına/koca karıya *teşbih* edilmiş bu bağlamda "suya götürüp susuz getirmek" deyimi kullanılarak *irsâl-i mesel* yapılmıştır. Beyitte "İskender, er ve nev-cuvân" kelimeleri *tenasüp* içindedir. Ayrıca nev-cuvan ve pîre-zen kelimeleri arasında gençlik-yaşlılık ve erkeklik-kadınlık bakımından *tezat* vardır.

Beyitte İskender gibi bir eri hile ve kurnazlıkla aldatan dünyada gençlik ve yiğitliğe güvenilmemesi düşüncesi dile getirilmiştir.

قوماش ایله طولی دوککانه مغرور اولمه ای خواجه
حذر قیل خواجه دوران متاع عمری سورمشدر

4 Kumâş ile ٲolı dükânâ mağrûr olma ey ḥâce
Ḥazer kıḻ ḥâce-i devrân metâ^c-ı ömri sürmişdür

"Ey tüccar, kumaş ile dolu dükânâ gururlanma! Ömür sermayesini harcayan devran tüccarından kendini sakın."

Bu beyitte hitabın yönü *iltifat* ile zenginlik bağlamında tüccara çevrilir. Zenginlik de bir nevi saltanat gibi insana güç kuvvet verir. Zenginliği elde etmenin yollarından biri ticarettir. Anılan devirde en önemli ticaret metalarından biri de kumaştır. Kumaş, yün, pamuk, ipek gibi malzemelerden dokunmuş her türlü mensucattır. Her çeşit kumaş ile dolu dükân zenginlik demektir. Hâce kelime olarak daha çok hoca ve tüccar manalarında kullanılır. Beyitte hâce kelimesinin mısradaki dükân ve kumaş kelimeleriyle birlikte tüccar manasına kullanıldığı görülmektedir. Bir tüccarın dükânını kumaş ile doldurması bir ömre mal olur. Ömür karşılığında alınan kumaş dolu dükân ile kibirlenmek zarar üstüne zarardır. Kibir, verdiği manevi zarar sebebiyle ahiret hayatını mahveder. Akıllı ve muttaki tüccarın bundan sakınması gerekir. Nitekim şair bunun da dünyanın bir hilesi olduğu hususunda tüccarı uyarır. "Gözleri tolmayanun âhir tolar toprağı-ıla/Hâce-i dünyâ gibi kim fikri mâl üstindedür (Yavuz; Yavuz, 2016, s. 528) beyitte ifade edildiği gibi dünya tüccarı gibi bütün düşüncesi mal üstüne olanın dolmayan gözünü sonunda toprak doldurur. Hâce-i devrân tamlamasına devran tüccarı/felek tüccarı manasını vermek mümkündür. Felek, alışveriş ve satma hususunda elbette en usta tüccardan daha mahirdir. Dünya kendini güzel gösterip insanı kendine bağladıktan bir iki gün sonra mutlaka satar. Felek, kumaş dükânı karşılığında tüccarın ömrünü piyasaya sürüp harcamaktadır. Nihayetinde felek tüccarı, tüccarın ömür sermayesi bitince tüccarı da dükânı da satar⁶. Böylelikle tüccar hem ömrünü harcadığı dükânı hem de kibirlendiği için ahiret hayatını kaybeder.

⁶ Zâtî Divanı'nda dünyanın hile ve aldatıcılığını konu alan "satar" redifli bir gazeli vardır. Söz konusu gazelin konusu şerhe konu olan gazel ile örtüşmektedir. Satar redifli gazel şiirin şiirle açıklanması, konunun daha iyi anlaşılması bağlamında buraya alınmıştır.

Âdeme dehr-i acûze kendüyi zîbâ satar
Kul edinür bir iki gün âkıbet ammâ satar

Beyitteki “dükkân, hâce ve hâce-i devrân” kelimeleri yüksek ticaret ahlakıyla kumaş ticareti yapan ve alışverişin kendisini Allah’a ibadetten alıkoymayan⁷ Hâce-i Cihân İmâm-ı Azâm Ebû Hanîfe’yi de hatırlatmaktadır. Beyitte ayrıca dünya nimetlerine düşkün zamane hocalarının da tenkit edildiğini söylemek mümkündür.

Beyitteki “kumaş, dükkân, hâce, hâce-i devrân, metâ” kelimeleri ticaret bağlamında *tenasüp* içinde kullanılmıştır. “Mağrur olma” hazer kıl” emirleri ile beytin manası kuvvetlendirilmiştir. Hâce kelimesinde tüccar ve hoca manalarıyla *tevriye* yapılmıştır. Hâce-i devrân *mecaz* ile felek manasında kullanılmıştır.

Beyitte tüccar bağlamında ömür sermayesini harcayarak kazanılan dünya nimetleriyle kibirlenmenin yine dünyanın bir hilesi olduğu hususu dile getirilmiştir.

شو دكلو بيكس اولمشدر كه ذاتى اوليجك انى
بلوتلر صو قويوب باران يويوب ييللر كوتورمشدر

5 Şu deñlü bî-kes olmışdur ki *Zâtî* öliceak anı

Bulutlar şu koyup bārān yuyup yiller götürmişdür

Zâtî, o kadar kimsesiz kalmıştır ki öldüğü zaman onu bulutlar su koyup yağmur yıkayıp yeller götürmüştür.

Ecel sakisi, padişah-kul, güzel-çirkin, zengin-fakir ayırmadan vakti geldiğinde herkese aynı kadehi sunar. Ecel kadehini içen İskender de Süleyman da Karun da olsa konduğu gibi geçer. Bu seyri bilen şair gazelin makta beytinde kimsesizlik ve ölüm bağlamında iltifat ile hitabın yönünü kendisine çevirir. Bî-kes, kimsesiz, hamisiz, yalnız demektir. Zâtî’nin hayatının son döneminde rağbet ve itibardan düştüğü, hamisiz kaldığı bilinmektedir. Şairin bahtsızlığı ve yalnızlığı diğer şiirlerine de yansımıştır. Bir beytinde “*Deryâdan âb istesem ânî serâb olur/Altuna yapışursam o sâ’at türâb olur*” diyen şair başka bir beytinde ise “*Ey ecel kandesün bu derdden kurtar beni/Kimse yoktur derdümün sen denlü dermânun bilür*” diyerek ölümü temenni eder (Tarlan 1967, s. 289, 204). İnsanların akraba, arkadaş ve dostlarını özellikle yaşlılık dönemlerinde ihmal ettikleri görülen bir vakaadır. Zâtî, kimsesiz ve yalnız kaldığı böyle demlerde ileriye yönelik tasavvurunu bu abide

Nî met-i dünyâ mürebbâdur ser-â-ser zehr ile
Sanma kim sana bu hâyin sükkeri halvâ satar

Ey fitâde aş yirer dehr-i acûze kanuna
Gâfil olma bir iki gün sana istignâ satar

Gırre olma pâdişâh-ı Mısr-ı hüsnem ben deyü
Bî-aded Yûsuf-cemâli *h’âce-i dünyâ* satar

Hâsıl umma hürmeninden rûzigâr-ı hâyinün
Gaflet itme sana gendüm gösterür arpa satar

Kül ider eczâ-yı insânı irür nâr-ı ecel
Akribâsı ser-be-ser feryâd ile eyvâ satar

Ömrünün peymânesi pür olıcak *Zâtî* ecel
Bir tutar bay u gedâyı sana bir sahbâ satar (Tarlan, 1967, s. 376).

⁷ Bu hususta Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır: “O erler ki, ne ticaret ne de alışveriş onları Allah’ı zikretmekten, namazı dosdoğru kılmaktan ve zekâtı vermekten alıkoymabilir. Onlar, kalplerin halden hâle girip alt üst olacağı ve gözlerin dehşetten donakalacağı bir günden korkarlar.” (Kur’an-ı Kerim, 24/37).

beyitle dile getirir. Şair o kadar yalnızdır ki öldüğü zaman cenazesine su koyacak, onu yıkayıp kabrine götürecektir kimsesi yoktur. Hâl böyle olunca şairin cenazesine bulutlar su koymakta, onu yağmur yıkamakta, kabrine de yeller götürmektedir. Beyitte defin işlemi kelimelerle tablolaştırılmıştır. Bu tablo gibi söyleyişle gazelin makta beyti beytü'l-gazel olmuştur.

Klasik Türk şiirinde şair padişahın asrının rağbet görmüş şairlerine kadar gariplik, kimsesizlik ve yalnızlığı konu alan fevkalade tesirli söylenmiş beyitler mevcuttur.⁸ Hayatının son yıllarında yalnızlık çeken Zâtî'yi dostları vefatında yalnız bırakmamışlar. Zâtî'nin cenazesi Âşık Çelebi ve Yahyâ Bey başta olmak üzere dostları tarafından kaldırılmış ve Edirnekapi dışında Keşfî ve Basîrî gibi şairlerin metfun bulunduğu kabristana, İbni Kemal ve Bâkî'nin mezarlarının yakınına defnedilmiştir. Vefatı üzerine pek çok şair tarafından tarih düşürülmüştür (Kurtoğlu, 2013, <https://teis.yesevi.edu.tr>).

Beyitte şairin bu kadar kimsesiz ve yalnız olmasında *mübalağa* vardır. Şairin cenazesine *teşhis* yoluyla bulutlar su koyarak, yağmur yıkayarak ve yeller de onu götürerek katılmışlardır. "Bulut, su, bârân ve yel" kelimelerinin bir arada kullanılması *tenasüp* oluşturmuştur.

Beyitte Zâtî, hayatının sıkıntı içinde geçen son yıllarına bir ayna tutarak yaşadığı kimsesizlik, yalnızlık ve ölüm tasavvurunu şiir ikliminde mübalağa ile dile getirmiştir.

Sonuç

Zâtî XVI. asrın başında taşradan payitahta gelmiştir. Ahmet Paşa ve Necâti Bey'den tevarüs ettiği klasik şiir üslubunu XVI. asra taşımıştır. Zâtî, kabiliyetiyle İstanbul şiir meclislerinde kısa zamanda kabul görmüştür. Devrin devlet erkânı ve padişahlara sunduğu kasidelerden aldığı ihsan ve caizelerle bir müddet müreffeh bir hayat sürmüştür. Devlet görevi bulunmayan şair, hamilerinin vefatıyla rağbet ve itibardan düşmüştür. Şair, maişetini temin gayesiyle bir remil dükkânı açmıştır. Bu remil dükkânı zamanla İstanbul'un en önemli şiir ve sohbet muhitlerinden biri olmuştur. Zâtî, bu dönemde Bâkî, Hayâlî Bey, Taşlıcalı Yahyâ gibi asrın genç şairlerine üstatlık yapmıştır.

⁸ Bu manzumeden örnek olarak Fatih Sultan Mehmed Han/Avnî (d. 835/1432 - ö. 886/1481), Necâti Bey (d. 847-850?/1443-1446? - ö. 914/1509), Fuzûlî (d. 888/1483 - ö. 963/1556) ve Beytî (d. ?/? - ö. ?/?), XVI. yüzyıl'nın beyitlerini vermek mümkündür.

Kimsesiz bir kimse yok herkesin var kimsesi
Kimsesiz kaldım medet ey kimsesizler kimsesi (Demirbağ, 2019, s. 5)

Beni ağlan beni kim üstüme gelmez öliceğ
Bir avuç toprak atar bâd-ı sabâdan gayrı (Tarlan, 1997, s. 520)

Taşradan kimse gelür diyü sevinür cânım
Ugrasa bir seg-i âvâre gelüp meskenüme (Uzun, 2011, s. 563)

Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge
Ne çalar kimse kapım bâd-ı sabâdan gayrı

Yetti bi-kesliğim ol gâyete kim çevremde
Kimse yok çizgine gird-âb-ı belâdan gayrı (Akyüz vd, 1990, s. 264)

Herkesi bir kimsene idindi âlemde kesi
Kimsenem yokdur benüm hey kimsesizler kimsesi (<https://teis.yesevi.edu.tr>).

Klasik Türk şiirinin kurucu şairlerinden şairler hocası Zâtî, bütün şöhretine rağmen yaşlılık döneminde unutulmaya terk edilmiştir. Yaşlılık döneminde oldukça yalnız ve kimsesiz kalmıştır. Bu dönemde yazdığı şiirlerine tabii olarak yaşadığı sıkıntılı hayatı yansıtmıştır. Şairin şerhe konu olan “urmışdur” redifli yek-avaz gazeli anılan muhtevada bir gazeldir. Gazelin mana salınımı hülasa olarak şöyle seyreder. Şair gazelin matla beytinde âlem avcısının nice hızlı yiğitleri bir anlık gafletinden yararlanarak avladığından bahisle dünya hayatının aldaticılığından sakınmak gerektiğini tavsiye etmektedir. Hüsn-i matla beytinde şair sözü iltifat ile âlemden zamana çevirir. Beyitte henüz gencim, kuvvetliyim, daha vakit var, sonra yaparım yaklaşımının insana zamanın bir hilesi olduğu düşüncesi dile getirilir. Üçüncü beyitte hitabın yönü iltifat ve telmih ile Büyük İskender’e çevrilir. Beyitte İskender gibi bir eri hile ve kurnazlıkla suya götürüp susuz getiren bu dünyada akla, gençliğe ve yiğitliğe güvenilmemesi nasihat edilir. Gazelin hüsn-i makta beytinde söz devletten sonra en çok arzu edilen kıymetlerden olan zenginliğe getirilir. Beyitte dükkânı kumaş ile dolu tüccar bağlamında ömür sermayesini harcayarak kazanılan dünya nimetleriyle kibirlenmenin yine dünyanın bir hilesi olduğu nazarlara verilir. Şair gazelin makta beytinde hayatının sıkıntı içinde geçen son yıllarına bir ayna tutar. Beyitte yaşadığı kimsesizlik, yalnızlık ve ölüm tasavvurunu şiir ikliminde mübalağa ile dile getirir. Yalnızlık ve kimsesizliğin bu abide beyti gazelin beytü’l-gazelidir. Şair bu beyitte şairane bir üslupla zamandan, talihten, felekten ve kadir bilmezlikten de şikâyet eder. Genel olarak gazel, Zâtî’nin dünya hayatına rindane bakışını, kendi hayatından bir yansıma olarak zatî pişmanlık, yalnızlık ve kimsesizliğini dile getirmesi açısından önemlidir.

Kaynakça

- Akdoğan, Y. *Ahmedî Divânı*. <http://www.kulturturizm.gov.tr> [Erişim tarihi: 24.10.2023].
- Akyüz, K. vd. (1990). *Fuzûlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Armutlu, S. (2018). Zâtî: Hayatı, Kişiliği, Sanatı ve Eserleri, *ATASOBED*, 22 (Özel Sayı), 1935-1956.
- Arslan, M. (2007). *Mihri Hâtun Divânı*. Ankara: T.C. Amasya Valiliği Yayınları.
- Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî Divânı*. C I. İstanbul: MEB. Yayınları.
- Coşkun, V. S. (2013). Zâtî. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 44, s. 150-51). İstanbul: TDV Yayınları.
- Doğan, M. N. (2000). *Fuzulî Leylâ ve Mecnun Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar*. İstanbul: YKY Yayınları.
- <http://lugatim.com> [Erişim tarihi: 08.11.2023].
- <https://sozluk.gov.tr> [Erişim tarihi: 08.11.2023].
- İsen, M.; Kurnaz, C. (1990). *Şeyhî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kurtoğlu, O. (2013). Zâtî, Ivaz. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/zati-ivaz> [Erişim tarihi: 03.11.2023].
- Öztoprak, N. vd. (2019). *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Metin Şerhi [14-16. Yüzyıllar]*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Pala, İ. (2002). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: LM Yayınları.
- Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2007). *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Tarlan, A. N. (1945). *Hayâlî Bey Dîvânı*. İstanbul: İÜ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1970). *Zâtî Divanı Gazeller Kısmı*. I, II. Cilt. İstanbul: İÜ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1997). *Necâtî Bey Divanı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- TYEKB Yayınları.
- Uzun, S. (2011). *Üsküdarlı Aşkî Divanı Tenkitli Metin, Nesre Çeviri ve 16. Yy. Osmanlı Hayatının Divandaki Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniv.
- Yavuz, K.; Yavuz, O. (2016). *Muhibbî Dîvânı Bütün Şiirleri (İnceleme-Tenkitli Metin) 1. Cilt*. İstanbul:
- Yıldız, E. (2019). Klasik Türk Şiirinde Şikâriyyeler/Saydiyyeler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (46), 177-221.